

УДК 657.22

Осадча О. О., к.е.н.

Національний університет водного господарства та природокористування

ГЕНЕЗИС ПОГЛЯДІВ НА ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ В СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Досліджено вплив статичної, динамічної та органічної балансових теорій на сучасну методологію визначення фінансових результатів та їх відображення у звітності суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: статична теорія, динамічна теорія, органічна теорія, фінансові результати, бухгалтерський облік.

Osadcha O.

GENEZIS LOOKS TO REFLECTION OF INFORMATION ABOUT FINANCIAL RESULTS IN SYSTEM OF RECORD-KEEPING

The effect of static, dynamic and organic balance theories on modern methodology of determining the financial results and displaying them in financial reports of subjects of businesses activity are investigated.

Key words: static theory, dynamic theory, organic theory, financial results, record-keeping.

Осадча О.А.

ГЕНЕЗИС ВЗГЛЯДОВ НА ОТОБРАЖЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ О ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТАХ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Исследовано влияние статической, динамической и органической балансовых теорий на современную методологию определения финансовых результатов и их отражения в отчетности субъектов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: статическая теория, динамическая теория, органическая теория, финансовые результаты, бухгалтерский учет.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У зв'язку із

Осадча О. О.

постійним розширенням кола користувачів інформації про діяльність суб'єкта господарювання, висуваються нові вимоги до якості облікової інформації та фінансової звітності. На даному етапі економічного розвитку одним із основних критеріїв, які характеризують якість звітності, є її «прозорість». У системі фінансової звітності центральне місце, безперечно, належить балансу. Відповідно, інформація про фінансові результати, відображена в балансі юридичної особи, повинна містити вичерпні та об'єктивні дані про порядок її формування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам відображення інформації про фінансові результати в обліку та звітності присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців: Ф. Ф. Бутинця, М. Т. Білухи, С. Ф. Голова, М. С. Пушкаря, Е. С. Гейер, А. І. Нечитайла, Я. В. Соколова, Э. С. Хендріксена, М. Ф. Ван Бреда, Ж. Рішара, Ф. Обербрінкманна, Й. Бетге та ін. Однак, зважаючи на складність досліджуваного питання, подальшого вивчення потребує вплив статичної, динамічної та органічної теорій балансу на формування облікової інформації про фінансові результати суб'єкта господарювання.

Цілі статті. Проаналізувати підходи до формування та відображення фінансових результатів у рамках статичної, динамічної та органічної теорій балансу. Дослідити вплив вищезазначених балансових теорій на сучасну методологію визначення прибутку.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Балансові теорії, як основа сучасної облікової методології, широко розглядаються у роботах науковців, які належать до континентально-європейської бухгалтерської школи: Й. Бетге «Балансоведення», Х. Ширенбека «Економіка підприємства», Ж. Рішара «Бухгалтерський облік: теорія і практика», Ф. Обербрінкманна «Сучасне розуміння бухгалтерського балансу» та ін.

Найповніше ідеї статичної теорії балансу охарактеризовано Ж. Рішаром. Об'єднуючи теорію статичного балансу і відповідну облікову практику, яку можна охарактеризувати терміном «статичний бухгалтерський облік», Ж. Рішар відзначає, що «статичний бухгалтерський облік – облік, основною метою якого є визначення того, чи дозволить реалізація (продаж) всіх активів підприємця на даний момент отримати суму, необхідну для оплати його кредиторської заборгованості» [3, с. 44].

На думку Ж. Рішара статичний бухгалтерський облік створювався поступово з XIII ст. по XIX ст. Теорія статичного балансу – це результат осмислення досить тривалого періоду практики оцінювання фінансового стану підприємств за допомогою бухгалтерської методології. В основі даної практики – юридична культура римського права, що передбачає забезпечення правової стабільності цивільного обороту через мінімізацію фактів кредитної неспроможності та банкрутства. Одна з основних ідей римського права, згідно Рішара, полягає в тому, що підприємство може використовувати прибуток (або розподіляти збитки) лише в разі його справжньої або передбачуваної ліквідації.

Створення суб'єкта підприємницької діяльності передбачає виконання певної місії, передбаченої засновниками. Коли цю справу буде завершено, тоді можна з'ясувати, чи в результаті її здійснення зросла вартість майна власників, чи, навпаки, цінностей у господарів стало менше, тобто вони понесли збитки від роботи суб'єкта господарювання.

Теоретики статичної моделі обліку визначають баланс як категорію бухгалтерського обліку, що відображає на певний момент часу у грошовому вимірнику стан майна підприємства та джерела його формування. Відтак, визначення фінансового результату є вторинним для статичної балансової теорії. Прибуток звітного періоду визначається як різниця між величиною капіталу на початок і на кінець звітного періоду, тобто прибуток є збільшенням капіталу суб'єкта господарювання [1].

Для впровадження концепції статичного балансу був введений суто юридичний прийом «фіктивної (умовної) ліквідації». Він припускав, що в періодично заданому часовому інтервалі проводиться інвентаризація активів власника, оцінка яких здійснюється за поточними ринковими цінами. З розрахованої таким чином вартості активів віднімалися кредиторські зобов'язання власника. Отриманий результат відбивав поточне значення чистих активів і показував: по-перше, ступінь стійкості фінансового становища суб'єкта господарювання, по-друге, ступінь приросту чистих активів (капіталу власника) в порівнянні з відповідними показниками попереднього порівнянного періоду.

Схему статичного балансу відображено на рис. 1.

Актив – наявне майно	Пасив – розподіл майна
Грошові кошти Інше майно Дебітори	Капітал Кредитори
Вартість цінностей (А)	Розподіл цінностей (К+З)

Рис. 1. Загальна схема статичного балансу

Таким чином, рівняння статичного балансу відповідає основному балансовому рівнянню і має вигляд: $A = K + Z$. Структура статичного балансу показує, що дебітори збільшують балансове майно, а кредитори – зменшують.

Починаючи з XVI–XVII ст., юристи зіткнулися з серйозним протиріччям. З одного боку, їм доводилося констатувати, що діяльність підприємств триває довше, на відміну від того, що мало місце за часів римського права або венеціанських мореплавців, і що їх власники не забувають виплачувати собі, принаймні, частину прибутку, не чекаючи ліквідації суб'єкта господарювання. З іншого боку, згідно ідеям римського права, вони розуміли, що фінансовий результат господарської діяльності не може бути розрахований до моменту повного закриття підприємства (і забезпечення покриття його боргів). Вирішення даного протиріччя було знайдено в практиці періодичної фіктивної ліквідації підприємств. Принцип її здійснення полягав у наступному: через задані інтервали часу проводиться інвентаризація активів підприємця. Ці активи оцінювалися виходячи з припущення їх можливого продажу. Потім отримана величина оцінки активів зменшувалася на величину наявної в підприємства кредиторської заборгованості. Так визначалася величина «чистих активів», яка порівнювалася з сумою оцінки чистих активів попереднього періоду. Різниця між ними давала оцінку результату роботи суб'єкта підприємницької діяльності за аналізований період.

На цю обставину, кажучи про парадокси бухгалтерського обліку, вказував російський науковець Я. В. Соколов, відзначаючи, що прибуток, обчислений за весь час існування фірми (з моменту заснування до ліквідації), не може бути рівним сумі прибутків, розрахованих за кожний звітний період [4, с. 75]. В даному випадку слід взяти до уваги, що справжня величина прибутку, отриманого з моменту виникнення суб'єкта господарювання до його ліквідації, визначається як різниця між отриманим і вкладеним капіталом. Однак,

дану величину також не можна розрахувати, зважаючи на існування наступних об'єктивних причин:

1) купівельна спроможність грошових одиниць постійно змінюється, а тому технічно складно визначити розмір прибутку за всю історію суб'єкта господарювання;

2) за час діяльності суб'єкта підприємницької діяльності вартість об'єктів обліку, зазвичай, переоцінюється, що призводить до втрати змісту величиною загального прибутку;

3) зміна методів і норм амортизації основних засобів і нематеріальних активів викривляє загальну величину прибутку;

4) зміна інших методологічних прийомів обліку впливає на коливання прибутку певного звітного періоду, що автоматично змінює загальний фінансовий результат.

Отже, згідно фундаментального принципу бухгалтерського обліку про безперервність діяльності загальний прибуток за весь час існування суб'єкта підприємницької діяльності не піддається розрахунку, і тому прибуток слід визначати на кожну звітну дату як величину кінцеву і не сумувати його з прибутком за інші періоди.

Формулювання основних положень теорії статичного балансу пов'язують з ім'ям автора альтернативної концепції – теорії динамічного балансу німецького економіста Е. Шмаленбаха. Саме він у 1908 р. у своїй знаменитій статті «Амортизація» показав несумісність концепцій статичного і динамічного бухгалтерського обліку. Він стверджував, що динамічний бухгалтерський облік, який застосовується з метою обчислення фінансового результату й оцінки ефективності роботи фірм, не може використовуватися для оцінки їх майна.

Розкриваючи зміст ідей Е. Шмаленбаха, Ж. Рішар пише не про протиставлення ним динамічної теорії положенням теорії статичного балансу, а про їх об'єктивну протилежність та можливість доповнення одна одної на практиці. Мета статичного балансу – оцінка майна підприємства і його платоспроможності, мета динамічного – обчислення фінансового результату роботи суб'єкта господарювання та забезпечення можливості оцінки ефективності його діяльності.

Першочерговим завданням динамічного балансу є визначення точного і співставного фінансового результату. Ця теорія відкидає спосіб визначення фінансового результату, при якому просто на підставі даних інвентаризації порівнюється показник чистого майна на кінець звітного періоду з аналогічним показником на початок періоду.

Сучасна методологія бухгалтерського обліку частково заснована на теорії динамічного балансу та принципах обчислення фінансових результатів, розроблених Е. Шмаленбахом, а саме: узгодженості і безперервності, зіставності, надійності і визначеності методів обліку, обачності, одноманітності оцінювання, реалізації під час розподілу доходів, причинисті при розподілі витрат [2, с. 177–188].

При розкритті концепції динамічного балансу, запропонованої Е. Шмаленбахом, особливе місце відводиться амортизації. При формуванні статичного балансу немає необхідності в нарахуванні амортизації, адже статті балансу визначаються через оцінку реальної вартості майна і не потребують зіставлення з балансом попереднього звітного періоду. За переконаннями науковця, вартість необоротних активів повинна визначатися через амортизацію, яка є засобом розподілу витрат з його придбання на весь період фактичного використання.

Порівняння статичної та динамічної балансових теорій у розрізі формування інформації про фінансові результати узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика
статичної та динамічної інтерпретації балансу
з точки зору відображення фінансових результатів

Інформаційна характеристика	Баланс	
	Статичний	Динамічний
1	2	3
Завдання балансу	Оцінка фінансового стану та визначення реальної вартості майна	Визначення фінансового результату звітного періоду
Витрати	Зменшення засобів суб'єкта господарювання та/або зростання кредиторської заборгованості	Активи, які є оплаченими чи підлягають оплаті
Доходи	Зростання засобів та/або зменшення кредиторської заборгованості	Надходження коштів за відвантажені товари чи надані послуги
Організаційні (засновницькі) витрати	Списуються в момент реєстрації суб'єкта господарювання	Розподіляються на весь термін роботи господарюючого суб'єкта

Продовж. табл. 1

1	2	3
Амортизація	Знецінення цінностей з часом	Це процес перенесення вартості об'єкта на поточні витрати. Метод облікової політики, з допомогою якого регулюється величина фінансових результатів
Валовий прибуток	Різниця між кінцевим і початковим капіталом	Кредитове сальдо рахунків реалізації
Рентабельність	Відношення чистого прибутку до вартості активів	Відношення прибутку до власного капіталу

Прихильники динамічної балансової теорії вважали, що економічне значення балансу набагато нижче звіту про прибутки і збитки. Знання фінансового результату – найкраща передумова для захисту інтересів кредиторів і прийняття запобіжних заходів проти можливого банкрутства. Тому Е. Шмаленбах ввів такі економічні категорії як «доходи» та «витрати», де доходи – це надходження за звітний період або позитивні складові результату періоду, а витрати є його негативними складовими. Доходи – це платежі, що надійшли або очікуються та пов'язані з реалізацією товарів, послуг та інших цінностей у звітному періоді.

Як бачимо, це визначення передбачає можливість використання різних методів визнання доходів – касового (для платежів, що безпосередньо надійшли у готівковій чи безготівковій формі у звітному періоді) та методу нарахування (для доходів звітного періоду незалежно від фактичного надходження коштів).

Існування антагоністичних концепцій статичного і динамічного балансу призвело до виникнення ще однієї балансової теорії – теорії органічного балансу, засновником якої є німецький науковець Фріц Шмідт (1882–1950 рр.).

Вчений вважав, що динаміка передбачає рівномірний процес кругообігу господарських засобів, а статика відображає лише момент динамічного процесу. Відтак, важлива роль відводилася порівняльній статистиці, коли за двома «моментальним статичними кадрами» робилися висновки про розвиток господарського процесу. У відповідності з цим бухгалтерський облік – це динаміка, бухгалтерський баланс – статика, а аналіз балансу – порівняльна

статика. Формування балансу переслідує дві мети: відображення майна (статична теорія) і відображення результату (динамічна теорія). Дані міркування створили підґрунтя для дуалістичної та компромісної органічної балансової теорії.

Найбільшою заслугою Ф. Шмідта було те, що він відмежував результат господарської діяльності та прибуток (збиток). Результат господарської діяльності визначався приростом (зменшенням) реального обсягу майна, а прибуток обчислювався в абстрактних грошових одиницях. При цьому прямого взаємозв'язку між цими величинами немає, обсяг майна може зменшуватися, а прибуток – зростати, і навпаки. Оскільки мета прибутку зводиться до підтримки здатності суб'єкта господарювання до підприємницької діяльності, вирішальне значення має досягнення такого стану, коли зростання прибутку відповідає зростанню фінансового результату. Прибуток утворюється в результаті кругообігу капіталу. При цьому і для бухгалтера, і для власника (керівника) вирішальне значення має аналіз різних фаз кругообігу: Г–Т і Т–Г тобто виявлення змін в обсязі і складі майна. Згідно органічної балансової теорії вирішальним засобом такого аналізу виступає органічний баланс, який слід складати щодня.

Перевагою органічного балансу є його здатність враховувати ринкову еластичність. Однак, дана облікова концепція містить ряд суттєвих недоліків: у ній присутні фіктивні показники фінансових результатів, відсутня можливість задоволення інтересів кредиторів в умовах зниження ринкових цін на активи.

Висновки. Сучасні форми звітності, які застосовуються у вітчизняній і світовій практиці, засновані на органічному поєднанні статичної та динамічної балансових теорій, що підвищує ступінь достовірності облікової інформації. При цьому декларується можливість задоволення потреб різних категорій користувачів. Відзначимо, що дуалізм балансових теорій не завжди приводить до позитивних результатів. Навпаки, з'являється можливість маніпулювання величиною фінансового результату та капіталу суб'єкта господарювання. Оцінка різних класів активів, виходячи з історичної, поточної, дисконтованої і справедливої вартості, може ввести в оману фінансових аналітиків і, як наслідок, – спричинити прийняття необґрунтованих управлінських рішень. Тому при відображенні інформації про фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності слід дотримуватися принципу диференційованого підходу подання облікової інформації.

1. Гейер Е.С. Еволюція поглядів на формування прибутку в умовах статистичної та динамічної балансових теорій / Е.С. Гейер // Зб. наук. пр. «Торгівля і ринок України». – 2011. – № 31. – Т. 2 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2011_31_2/Geyer.pdf
2. Обербринкманн Ф. Современное понимание бухгалтерского баланса: Монография / Франк Обербринкманн; пер. с нем.: под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 416 с.
3. Ришар Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика / Жак Ришар; пер. с фр.: под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 160 с.
4. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета: Монография / Я. В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 496 с.

УДК 336:004.896(07)

Пиріг С. О., к.е.н.

Львівський національний технічний університет

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті сформовано та обґрунтовано основні пріоритетні напрями розвитку інформаційної економіки України та чинники, що сприяють їх реалізації.

Ключові слова: інформаційна економіка, інформаційно-комунікаційна інфраструктура, електронний бізнес, інформаційна безпека.

Pyrig S.

PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT INFORMATIVE ECONOMY OF UKRAINE

In the article it is formed and basic priority directions of development of informative economy of Ukraine and factors, that are instrumental in their realization.

Keywords: informative economy, informative-of communication infrastructoura, electronic business, informative safety.

Пыриг С. А.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРАВЛЕННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В статье сформировано и обосновано основные приоритетные направления развития информационной экономики Украины и факторы, что способствуют их реализации.

Пиріг С. О.